

נשיא ומייסד
הרב שאול ישראלי זצ"ל

מופק בסיוע של:
ההסתדרות הציונית העולמית
המחלקה לשירותים רוחניים בתפוצות

חֶמְדָּה יָמִימָה HEMDAT YAMIM

ויקרא תשס"ט פרשת שבוע

יש עש"ן בלי אש

הרב יוסף כרמל, ראש כולל "ארץ חמדה"

ספר ויקרא פותח בסדרי הקרבת הקרבנות - "העבודה" במשכן, לאחר שחלקו השני של ספר שמות עסק בבנייתו. בדברינו לפרשת כי תשא תשס"ג (לעיון בפרשה) הבאנו את שיטת תלמידי הגר"א, בביאור ההבדלים שבין פרשיות תרומה-תצוה לפרשיות ויקהל-פקודי.

השבוע נשתדל לבאר את השאלה מי אחראי על בנין המשכן ואחר כך המקדש, מתוך התייחסות להבחנה זו. נקדים ונאמר כי פרשית השבת, מופיעה כסיום לפרשיות העוסקות בציווי על בנין המשכן, המצויות בפרשיות תרומה תצוה ותחילת פרשת כי תשא. לאחר מכן, דנה התורה בחטא העגל ותוצאותיו. פרשת ויקהל פותחת בפרשית השבת המשמשת כהקדמה לפרשיות העוסקות בבנין המשכן בפועל עד לסוף ספר שמות. חטא העגל משמש כ"קו פרשת מים" בין שתי התקופות.

על פי תלמידי הגר"א, התקופה שבין מתן תורה וחטא העגל, מקבילה מבחינה רוחנית לתקופה של אדם הראשון קודם שחטא. הירידה הגדולה כתוצאה מחטא העגל מקבילה לנפילה הרוחנית של אדם הראשון אחר חטאו, בגן עדן. לכן לפני חטא העגל, מוקמה פרשית השבת לאחר הציווי על בנין המשכן, כדי ללמדנו שבנין המשכן דוחה שבת. אילו לא חטאו בחטא העגל, היו יכולים לבנות את המשכן גם ביום השבת.

אחרי חטא העגל, מוקמה פרשיית השבת לפני סיפור בנין המשכן, כדי ללמדנו הלכה למעשה, כי כיום אסור לבנות את המשכן בשבת.

בשתי התקופות ברור שמותר לעבוד במשכן בשבת. זאת, גם כאשר העבודה דורשת "חילול שבת" כמו שחיטה והבערת אש. נשאלת השאלה מדוע אסור לבנות את המשכן בשבת אבל מותר לעבוד במשכן בשבת?

בימי המילואים, משה רבנו היה הממונה על העבודה במשכן. רק לאחר מכן הועברה האחריות על העבודה לאהרון ובניו הכהנים. כחלק מההכנות לבנין המקדש בימי דוד, כשהעלו את ארון הברית לירושלים, דוד המלך הוא שהיה חגור אפוד בד והוא זה שמנהל את האירוע ולא הכהנים.

בימי חנוכת המקדש, שלמה המלך הוא מקריב הקרבנות ולא הכהנים. כך מדגיש הכתוב עובדה זו:

"וְהַמֶּלֶךְ וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ זָבְחוּ וְזָבְחוּ יָמִים אֶת זָבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר זָבַח לִיקְנֹק בְּקֶרֶב עֲשָׂרִים וּשְׁנַיִם אֶלְפֵי וְצֵאן מֵאָה וְעֶשְׂרִים אֶלְפֵי וַיַּחֲנֹכוּ אֶת בֵּית יְקֹנֹק הַמֶּלֶךְ וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: בַּיּוֹם הַהוּא קָדַשׁ הַמֶּלֶךְ אֶת תּוֹךְ הַחֶצֶר אֲשֶׁר לִפְנֵי בֵּית יְקֹנֹק כִּי עָשָׂה שָׁם אֶת הָעֵלָה וְאֶת הַמִּנְחָה וְאֶת חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים כִּי מִזֶּבֶח הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר לִפְנֵי יְקֹנֹק קָטַן מֵהַכִּיל אֶת הָעֵלָה וְאֶת הַמִּנְחָה וְאֶת חֶלְבֵי הַשְּׁלָמִים" (מלכים א' ח' סב-סד).

אם כך, מה פשר ההבדל בין הזמן בו בונים את המשכן והמקדש ובין הזמן בו עובדים במשכן ובמקדש?

חכמים לימדונו כי הסימן עש"ן רומז לשלש סוגי קדושה "עולם, נפש, שנה". יש קדושה התלויה במקום ובמבנה-עולם, יש קדושה התלויה בזמן-שנה ויש קדושה התלויה באדם-נפש. אחת מהקדושות הנזכרות חייבת להיות במצב פעיל, כדי לשמש עוגן רוחני למציאות.

קודם לחטא העגל, קדושת עם ישראל-ה"אדם", היתה במדרגה גבוהה מאוד, כל אחד באופן פרטי וכל העם ביחד היו בבחינת "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשָׁכַנְתִּי בְתוֹכְכֶם", אף על פי שעדיין לא היה משכן. גם "אי שמירת השבת" לצורך בניית המשכן, לא הייתה פוגעת בקדושה זו, לכן היה מותר לבנות את המשכן בשבת. לאחר חטא העגל, איבד עם ישראל את מדרגתו זו ואפשר היה להסתמך על קדושת המקום או על קדושת הזמן. לכן כל עוד המשכן איננו בנוי לא ניתן להסתמך על קדושת המקום ואי אפשר לבנות בשבת. אחרי שהמשכן בנוי, ניתן לסמוך על קדושה זו וממילא מותר "לחלל שבת" תוך כדי עבודה במשכן.

מצוות בניית המשכן והמקדש היא משימה לאומית. המלך = המנהיג הוא נציג העם ולכן הוא הממונה על ביצוע המשימה. אדם פרטי איננו יכול לקחת על עצמו משימה זו, גם לא בהתנדבות. משימת העבודה במשכן היא מצווה שהוטלה על כתפי הכהנים, לכן דווקא הם עובדים במשכן ובמקדש לאחר כינונו.

הבה נתפלל ונעשה כל אשר לאל ידינו כדי שהקדושה תבוא לידי ביטוי בכל שלשת עש"ן הופעותיה,

ואם נזכה יבנה המקדש גם בשבת, במהרה בימינו אמן!

לע"נ רבי יעקב
בן אברהם ועיישה סבג

לע"נ הרב אשר וסרטייל ז"ל
נלב"ע ט' כסלו תשס"ט

ERETZ HEMDAH
5 Ha-Mem Gimmel St. P.O.B 36236 Jerusalem 91360
Tel: 972-2-5371485 Fax: 972-2-5379626

Email: info@eretzhemdah.org

www.yeshiva.org.il

ארץ חמדה ע"ר
רח' המ"ג 5 ת.ד. 36236 ירושלים 91360
טל' 02-5371485 פקס: 02-5379626

web-site: www.eretzhemdah.org

ניתן לקרוא את הדברים גם באתר האינטרנט www.yeshiva.org.il

חמדת הדף היומי עיונים בשולחן ערוך - חושן משפט, לאור הדף היומי

נו' אדר - ג' ניסן, בבא קמא דפים פד-צ

נזק שסופו להתרפא הרב עופר לבנת

השבוע בדף היומי נעסוק גם בסוגיות העוסקות בחיוב תשלומים המוטלים על מי שחבל באחר. בעוד שאדם שהזיק רכושו של אחר חייב לפצות את הניזק רק בשוויו של הנזק (ירידת ערכו של הדבר שהזיק), אדם שחבל באדם אחר, מתחייב בתשלום על ירידת יכולתו של הניזק להשתכר ובארבעה תשלומים נוספים: שבת (הפסד ימי עבודה), ריפוי (הוצאות רפואה), צער (תשלום עבור הצער שסבל בחבלה) ובושת (תשלום עבור הבושה שנגרמה לו בחבלה). אמנם, לא בכל מקרה של חבלה מתחייב החובל בכל התשלומים. הגמרא מפרטת מתי החיוב הוא כולל ומתי הוא חלקי.

אחד המקרים בו הגמרא דנה (פה:) הוא כשאדם חבל באדם אחר חבלה שעתידה להתרפא לגמרי. אם במקרה שכזה יש לחייב גם תשלום עבור הנזק, כיוון שכרגע יש פגיעה ביכולתו להשתכר, או כיוון שהנזק עתיד להתרפא לגמרי והאדם ישוב לאיתנו יש רק חיוב "שבת" עבור הפסד ימי העבודה שבינתיים? בשאלה זו נחלקו אב"י ורבא, ונפסק להלכה כדעת רבא שאין חיוב "נזק" במקרה זה אלא רק חיוב "שבת" (וכמובן גם תשלומי ריפוי צער ובושת אם היו).

הראשונים נחלקו מה הדין במקום שאדם הזיק את בהמת חברו נזק שעתיד להתרפאות. חיוב "שבת" קיים רק כשאדם הזיק אדם, ולא כאשר אדם מזיק את בהמת חברו או שאר רכושו. לכן, דעת חכמי צרפת (הובאו ברא"ש בבא מציעא ח, ד) שבמקרה זה המזיק פטור מלשלם, על אף שבעל הבהמה לא היה יכול לעבוד עם בהמתו במשך כמה ימים, כיוון שתשלום נזק אין כיוון שהבהמה תתרפא, ותשלום שבת אין בנזק לבהמה. אמנם הרא"ש מביא שיש חולקים וסוברים שדווקא לגבי אדם, כיוון שאינו עשוי להימכר אין רואים את ירידת הערך הזמנית כנזק, אך בבהמה כיוון שעשויה להימכר גם ירידת ערך זמנית נחשבת כנזק ומחייבת בתשלום.

שתי דעות אלו הובאו בשולחן ערוך (שו, ו). הרמ"א פסק כדעת חכמי צרפת (ויש שכתבו להוכיח מסימן שמ, ב שכך גם הכרעת המחבר) והש"ך (שו, ס"ק ה) פסק שיש כאן ספק והמוציא מחברו עליו הראיה.

נתיבות המשפט (שמ, ג) מחדש שאם הנזק לבהמה לא יתרפא מעצמו אלא רק על ידי פעולות רפואיות, אז המזיק חייב לשלם עבור הוצאות הרפואה. ואף על פי שעקרונית מזיק בהמה אינו צריך לשלם ריפוי, כאן שלולי הרפואה יש נזק, חייב המזיק לשלם עבור הרפואה כיוון שבמקרה זה הרפואה היא בעצם תיקון הנזק שעשה.

החזון איש (בבא קמא סימן יג, א-ב) חולק על הנתיבות וסובר שלעולם נזק שיכול להתרפאות אינו מוגדר כנזק, ואפילו אם צריך להוציא הוצאות עבור הריפוי. לכן לדעתו אם הזיק בהמה נזק שניתן לרפאות הוא פטור מלשלם את ההוצאות הרפואיות כיוון שאין זה מוגדר כנזק, ואין תשלום של ריפוי לנזק בהמה. אולם, מסייג החזון איש, זה דווקא בבעל חיים, כיוון שכאשר הוא מתרפא זה נחשב שהוא חזר לקדמותו וכאילו לא היה נזק, אך אם אדם מזיק כלי, על אף שניתן לתקן את הכלי, התיקון של הכלי אינו מוגדר כהחזרת הכלי לקדמותו אלא כיצירת כלי חדש, ולכן המזיק חייב לשלם עבור הנזק במקרה זה.

שער לדין

בחודשים הקרובים יתפוס מדור "שער לדין" את מקומו של המדור משפט והלכה – משפטי שאול / הלכה פסוקה.

המדור "שער לדין" יעסוק בסוגיות יסוד במשפט העברי ויפתח לציבור הרחב פתח להבנת מושגי יסוד בתחום עבודת בית הדין על פי דין. בכך נבנה נדבך נוסף בקירוב משפט התורה לליבו של הציבור הרחב.

"זכין לאדם שלא בפניו" הרב אורי גנץ

אחד מהכללים היסודיים בהלכות מתנה הוא – "זכין לאדם שלא בפניו", כלומר: אפשר לזכות עבור אדם שאינו נמצא כאן, ולקנות עבורו דברים, (אולם אי אפשר להתחייב במקומו, ולכן כלל זה תקף במתנה ולא במכירה). נחלקו הראשונים בגדרו של דין זה. דעת רש"י (בבא מציעא יב. ד"ה גבי מתנה) ותוס' (כתובות יא. ד"ה "מטבילין") שזהו סעיף של דין שליחות, שהרי מן הסתם רצונו של האדם היה למנות אותנו כשליחים ע"מ שנוכח עבורו. אולם הרשב"א (קידושין מב.) כתב שזהו דין בפני עצמו.

מקור לדיון זה נמצא במסכת קידושין (מב.) שם לומד רב גידל בשם רב את דין "שלוחו של אדם כמותו" מהפסוק "ונשיא אחד, נשיא אחד ממטה תקחו לנחל את הארץ", כלומר: הנשיאים היו שליחים של כל השבט לזכות בנחלתם. על כך שואלת הגמ', שהרי היו שם גם קטנים, וא"א להיות שליח של קטן!

לכן אומרת הגמרא שאין זה מקור לדין שליחות אלא לדין "זכין לאדם שלא בפניו". ועדיין שואלת הגמרא שאין כאן זכות ברורה, שהרי ישנם כאלו שזכו בנחלה שאינם מרוצים ממנה (איכא דניחא ליה בהר ואיכא דניחא ליה בבקעה), ולכן אומרת הגמרא שרב גידל למד מהפסוק דין אחר, שבי"ד מעמידים לקטנים אפוטרופוס, ויש תוקף למעשיו גם אם עשה משהו שאינו מוצא חן בעיניהם, ואין להם זכות ערעור.

הרשב"א (בחידושו שם) לומד מגמרא זאת ש"זכין" אינו מטעם שליחות, שהרי הגמ' אמרה שאין כאן דין שליחות משום ש"קטנים – לאו בני שליחות", ובכל זאת רצתה לומר שיהיה כאן דין "זכין"!

אולם הר"ן (בפירושו לרי"ף קידושין, טז:) דוחה הוכחה זאת וטוען שאמנם בשלב הזה סברה הגמרא ש"זכין" אינו מדין שליחות, אלא דין עצמאי ונלמד מהפסוק של "נשיא אחד וכו'", אך הגמרא דחתה לימוד זה והסבירה שהפסוק הנ"ל הוא מקור לדין אפוטרופוס, ובשלב המסקנה דין "זכין" איננו נלמד מפסוק מיוחד אלא הוא שייך לדין שליחות. אכן אינו מועיל בקטנים כשם ששליחות אינה מועילה בהם (אלא שמדרבנן מועילה זכיה לקטנים).

ראינו שישנה מחלוקת אם זכיה היא מטעם שליחות, ויש נפקא מינה לגבי זכיה לקטנים, שלדעת תוס' אין זכין לקטן אלא מדרבנן, ולדעת הרשב"א מדאורייתא.

באמת, שאלה זו תלויה בגרסאות בגמ' (בבא מציעא עא:), שם נאמר: "קטן אע"ג דלית ליה שליחות אית ליה זכיה מדרבנן", וגרסה זאת מתאימה לשיטת תוס'. מאידך, ישנן גרסאות שלא גרסו "מדרבנן", ומשמע שיש לקטן זכיה מן התורה, וזה מתאים לשיטת הרשב"א.

אולם, תוס' (כתובות יא. ד"ה "מטבילין") כתבו שגם אם לא נגרוס "מדרבנן", ונאמר שזכין לקטן מדאורייתא אין זה סותר את ההבנה ש"זכין" הוא מטעם שליחות. אע"פ שאין שליחות לקטן – אין זה אלא בדברים שאינם זכות גמורה, אבל בזכות גמורה יש לו שליחות.

רבי עקיבא איגר (חידושי רע"א לכתובות יא.) מסביר שבעצם, מבחינה מהותית, גם לקטן יש שליחות, אלא שכיוון שאין לו דעת אין הוא יכול למנות שליח, אך כאשר יש דין "זכין", ואין צריך מינוי שליחות ספציפי, אז אין הבדל בין קטן לגדול ולשניהם מועיל דין "זכין" מטעם שליחות. (אולם, רבי עקיבא איגר מציין שבתוס' נראה שחילקו אחרת, הם חילקו בין זכות גמורה לזכות שאינה גמורה, ודבריהם צריכים ביאור).

לסיום נציין שלמושג של "זכיה לקטן" ישנם שתי משמעויות שצריך להבחין ביניהם.

א. קטן שזוכה ע"י מעשה קנין שעושה בעצמו, ובזה עסקנו בגליון הקודם.

ב. אחרים שעושים מעשה קנין לטובת הקטן, ובזה עסקנו הפעם.

משפטי שאל

הוצאה מחודשת של הספר המכיל פסקי דין עקרוניים של מו"ר מרן הגאון הרב שאלו ישראל זצ"ל בשבתו בבית הדין הגדול בירושלים. בספר גם משא ומתן בנושאים אלה עם גדולי הדור. מחיר הספר 80 ₪ (לחץ לקניה)

רוצים לפתור בעיות עלפי ההלכה ובמסגרת החוק?

פנו אל: "משפט והלכה בישראל" טלפון: 02-5382710 פקס: 02-5379626 BEITDIN@ERETZHEMDAH.ORG

ארץ אגדה

הרב מרדכי הוכמן

המידע החסוי ממלחמת עמלק

כשהגיע זמנו של משה להסתלק מן העולם, הוא ביקש שהקב"ה ימנה 'איש על העדה'. ד' נענה לתפילתו ואמר לו שימנה את יהושע כמנהיג במקומו. הפרשיה הזו נדרשת בספרי (במדבר, קלט):

"איש על העדה - זה יהושע שנאמר 'לחם אבירים אכל איש' (תהלים עח, כה). ולמה לא¹ פירשו הכתוב - שלא להטיל מחלוקת בין בניו ובין אחיו."

ד' ציווה על משה להודיע על הבחירה ביהושע באופן המייד והמפורש ביותר: 'קח לך את יהושע בן נון... וצויתו אתו לעיניהם... למען ישמעו כל עדת בני ישראל'. אדרבא, דווקא הגילוי המפורש מונע מחלוקת על יהושע. מדוע הספרי אומר שהכתוב לא פירש מיהו ה'איש'?

כדי להבין את כוונת הספרי צריך להעמיק בהבנת הכתוב בתהילים שמוזכר בו.

חידות מני קדם

הספרי מרמז על פתרון כמה מן החידות מני קדם שבמזמור ע"ח בתהלים:

"משפיל לאסף... אביעה חידות מני קדם. אשר שמענו ונדעם ואבותינו ספרו לנו... למען ידעו דור אחרון... וישימו בא-לקים פסלם... ולא יהיו פאבותם... בני אפריים נושקי רומי קשת הפכו ביום קרב: לא שמרו ברית א-להים ובתורתו מאנו ללכת: וישפחו עלילותיו ונפלאותיו אשר הראם... בקע ים ויעבירם... יבקע צרים במדבר... ויוצא נוזלים מסלע... וינסו א-ל בלבבם לשאל אכל לנפשם... הן הבה צור ויזובו מים... הגם לחם יוכל תת אם זכין שאר לעמו: לכן שמע ד' ויתעבר ואש נשקה בעקב וגם אף עלה בישראל... ויצו שחקים ממעל... וימטר עליהם מן לאכל... לחם אבירים אכל איש... וימטר עליהם כעפר שאר וכחול זמים עוף כנף... לא זרו מתאנות עוד אכלם בפייהם: ואף א-להים עלה בהם ויהרג במשמניהם ובחורי ישראל הכריע..."

המשורר אסף מספר שד' בקע עבור ישראל סלעים והוציא משם 'נוזלים'. ישראל היו צריכים להתבונן בניסים הללו ולהבין שד' דואג לכל צרכיהם; ולפיכך יש לראות בעין רעה את בקשתם לקבל 'אכל לנפשם'. אסף מספר שבעקבות הבקשה לקבלת אוכל, ד' העניש את ישראל, לכן הוא המטיר להם את המן ואת השלל והללו הרגו בעם ישראל.

לכאורה המזמור סותר את המסופר בתורה. בספר שמות (טז-יז) מסופר שבתחילה - ד' המטיר לישראל את המן והשלל במדבר סיני; ורק לאחר מכן, כשהם הגיעו לרפידים - ד' בקע להם צור והוציא ממנו מים. אולם המזמור הופך את המאורעות ומספר שד' הוציא להם מים מן הצור לפני ירידת המן והשלל.

כמו כן, בספר במדבר (יא) מסופר שרק אכילת השלל הרגה בעם ישראל, וגם זאת רק כעבור כשנה מאז הפעם הראשונה שהוא ירד. אולם המזמור מספר שאכילת המן והשלל הרגה בעם ישראל כבר בפעם הראשונה.

בנוסף לכך הלשון 'בְּחֹרֵי יִשְׂרָאֵל' מציינת בתנ"ך חיילים לוחמים (כמבואר בהערת השוליים²); ופשטות לשון המזמור - 'בְּחֹרֵי יִשְׂרָאֵל הַכְרִיעוּ' - מורה על כישלון בקרב נגד צבא האויב. מדוע המזמור מתייחס למי שאכל את המן - כמו לחיילים שנכשלו בקרב נגד האויב?

בזכות מי ירד המן לישראל?

אסף מציג בפנינו מסורת אחרת של הבנת פרשיות המן והשלל; מסורת שהיא קיבל מאבותיו - 'אֲשֶׁר שָׁמְעוּ וַיִּנְדְּעוּ וַאֲבֹתֵינוּ סִפְרוּ לָנוּ'. בתלמוד קיימת מחלוקת-מסורות בזכות מי ירד המן. הסוגיה במסכת תענית (דף ט, א) מביאה מסורת שהמן ירד בזכות משה; אולם הסוגיה במסכת יומא (דף עו, א) מביאה מסורת שהמן ירד בזכות יהושע; מסורת זו מובאת גם בילקוט שמעוני (תהלים, תתיט):

" **לָחֶם אֲבִירִים אָכַל אִישׁ** - זה יהושע שירד לו מן כנגד כל ישראל, כתיב הכא 'אִישׁ', וכתוב התם 'קח לך את יהושע בן נון אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ'. ויש אומרים על אבריו היה יורד, ומאבריו היה אוכל. מכאן היו רבי יוסי ורבי שמעון אומרים - כסוסים נתפטמו ישראל באותה שעה"

בדרשה משמע שיהושע היה הולך ללא בגדים ולכן הוא היה אוכל את המן באופן ישיר מעל איבריו; הייתכן כדבר הזה!! במאמר הקודם "הסוסים של משה רבנו" התבאר שבכל המקומות שישאל התלוננו על משה, משה הגיב לתלונותיהם ופנה לד' שיעזור לו. אולם כאשר ישראל באו למדבר סיני והתלוננו שהם רוצים אוכל - משה לא התפלל לד'; ופתאום ד' הודיע למשה שישאל יקבלו את המן ואת השלל. התבאר שהמסורת של אסף מסבירה מדוע ד' החליט להיענות להם.

אסף מגלה שכבר כאשר ישראל נסעו מים-סוף ליוו אותם סלעים וצורים שהתבקעו - 'וַיּוּצֵא נּוּזָלִים מִסְלָעַי'. ה'נוזלים' הללו הכילו מרכיבים מזינים כמו שמן ודבש, ומשה רבנו מזכיר זאת בתורה - 'וַיִּנְקְהוּ דְבַשׁ מִסְלָעַי וְשֶׁמֶן מִחֲלֵמֵי שִׁזְיוֹ'. משה רבנו ראה יתרון גדול בתזונה הנוזלית הזו, מפני שהיא חסכה זמן מרובה של הכנת מזון רגיל למאכל אדם וגם את הזמן של לעיסת המזון. אולם ישראל רצו לאכול מזון רגיל. משה רצה שישאל יארו 'אנשים' כמוהו. אנשים ששרו בים סוף את שירת האמונה בד', ומבינים את היתרונות שגלומים באכילת המזון הנוזלי. ולפיכך, הוא סירב להיעתר לרצונם לחזור למדרגת 'סוסים', - שמחפשים מזון טעים.

המסורת מרמזת שיהושע התבונן באיבריו, והוא ראה שיש לו איברים של 'אִישׁ' מבוגר. ומתוך ההבטה ברחמים 'על אבריו' הוא טען בפני ד' - שכל עוד הגוף של בני ישראל אינו שונה מהגוף של הגויים - צריך להנהיג אותם כמו הגויים. ד' נענה לבקשת יהושע, ולכן הוא ציווה על משה להודיע לישראל שהם יקבלו אוכל מוצק - גם 'מן' וגם שלל.

ההתייחסות הכפולה לאוכלי השלל - ולאוכלי המן

המשורר אסף מרמז, שהמן ירד בגלל מעורבות יהושע (- 'אִישׁ'). אולם התורה הסתירה זאת. כאשר הספרי אומר שהכתוב הסתיר את יהושע - הוא מתכוון לומר שלשיטת אסף ירידת המן הסתיימה באופן שלילי, ולכן התורה הסתירה את המעורבות של יהושע.

לא כולם סבורים שאכילת המן הסתיימה באופן שלילי; אולם אסף סבור כך, והוא מוכיח את שיטתו. אסף מתאר את מה שאירע לאחר ירידת המן והתיאורים שלו בנויים על סתירה. בתחילה הוא מספר שישאל אכלו ואף שבעו מן האוכל - 'וַיֵּאָכְלוּ וַיִּשְׂבְּעוּ מֵאֵד וַתֵּאָנְתֶם יָבֵא לָהֶם'. אולם מיד הוא מספר שד' הרג אותם לפני שהם בלעו את האוכל - 'לֹא זָרוּ מִתֵּאָנְתֶם עוֹד אֲכָלְסֶם בְּפִיהֶם: וְאֵף-אֶל-לֵהִים עָלָה בָהֶם וַיַּהַרְג בְּמִשְׁמַנֵּיהֶם וּבְחֹרֵי יִשְׂרָאֵל הַכְרִיעוּ'.

שרשי הסתירה לכאורה מצויים בתורה עצמה. בספר במדבר (יא) מסופר שלאחר כשנה לשהיית בני ישראל במדבר הם אכלו את המן בלבד, והם התאוו לאכול גם בשר. משה הצטווה להודיע לעם, שהם יאכלו בשר במשך חודש ימים עד שהם ימאסו בו. אולם כאשר השלל הגיע מסופר שאוכלי השלל מתו באופן מיידי. ברם, הייתכן שד' ציווה את משה להודיע - לכל העם - שהם יאכלו בשר במשך חודש ימים; ובסופו של דבר ד' המית אותם מייד כשאכלו את הבשר!?

במאמר הקודם "אלדד ומידד ונבואות השלל" הובאו דברי הילקוט שמעוני (תורה, תשלב) "מימיהם לא חטאו חטא גמור ולא לקו מכה גמורה". הילקוט שמעוני מרמז, שהרצון לאכול בשר הוא חטא - אך לא חטא גמור; ולפיכך ישראל לא הוכו מכה גמורה. ד' התייחס אל מי שאכל את השלל כאל אנשים "מתים" כבר ברגע שהם נגסו בו. אך ישראל אכלו מהשלל במשך כחודש ימים עד שהבטחת ד' התממשה - והם מאסו באכילת הבשר. מכיוון שמדובר בהתייחסות סמלית, היא תיתכן גם ביחס לפעם הראשונה שישאל קיבלו את השלל. ואכן במאמרי חז"ל משמע שהשלל 'המית' את ישראל כבר בפעם הראשונה שהם קיבלו אותו - כשהוא החל לרדת יחד עם המן³.

לשיטת אסף ההתייחסות הזו מתבקשת מאליה גם לגבי המן. גם המן לא ניתן לישראל אלא לאחר שהם התלוננו על המזון הנוזלי. ד' מילא את תאוותם לאכול מזון מוצק; אולם ירידת מדרגה נחשבת כהריגה. ולשיטתו, ד' התייחס אליהם כאל 'מתים' גם כשנגסו בפעם הראשונה - מן המן.

מלחמת עמלק לפי ראייתו של אסף

המשורר אסף מוסיף ומספר שהרחמים של יהושע על בקשת העם - הובילו להידרדרות נוספת. אסף מספר ש'בְּיַד אֶפְרַיִם' - הִפְכּוּ בָּיִם קָרְבַּי וּבְרַחוּ מִן הַמַּעֲרָכָה. מדרשי חז"ל רבים מבארים שהכוונה לקרב קדום שבני אפרים נהרגו בו. אולם הדבר אינו

מתאים לפשוטו של הכתוב, מפני שאסף מתאר בריחה מן המערכה - ולא הריגה. בנוסף לכך אסף מסביר שהבריחה התרחשה משום ש'בני אפרים' קיבלו תורה שהם מיאנו ללכת בה; והרי דיני התורה הראשונים ניתנו רק לאחר יציאת מצרים. הספורנו אומר בפרושו לתהילים, שפשטות הכתוב מתייחסת לקרב שיהושע נלחם בעמלק, שמתוארים בו גם שלבים של בריחה (שמות יז): 'וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מִשֵּׁה יָדוֹ וְגַבַר יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ וְגַבַר עַמְלֵק'.

אולם הדברים עדין טעונים ברור. בתורה מסופר שכאשר עמלק גבר - 'ישראל' ברחו; ואילו אסף מספר - ש'בני אפרים' ברחו. בנוסף לכך, בתורה מסופר שבסופו של דבר ישראל התעשתו - וגברו על עמלק; ואילו אסף משמיט את השלב החשוב הזה של הקרב.

אסף אינו חולק ח"ו על התורה, אלא שהוא מביא מסורת שמנתחת את מהלך הקרב בעמלק. במאמר "הבריחה של בני אפרים" התבאר שהשם 'בני אפרים' משמש בתנ"ך כסמל למי שבוטחים בכוח זרועם. אסף מכנה את כל ישראל בשם 'בני אפרים' - בשלב שהם בטחו בו בכוח זרועם; ובשלב זה הם 'הִפְכוּ בָיִם קָרְבִי וברחו מן המערכה. אולם כאשר הם היו משעבדים את ליבם לאביהם שבשמים הם ראויים להיקרא 'ישראל', ואז הם היו מנצחים.

השלב הראשון שגורם לתבוסה של 'בני אפרים'

אסף מסביר שהבריחה התרחשה משום ש'בני אפרים' קיבלו תורה שהם מיאנו ללכת בה. התורה הזו היא ה-'חֵק וּמִשְׁפָּט' שישאל קיבלו לפני כן בפרשיית המים במרה (שמות טו, כב-כו).

לפי המסורת של אסף, ישראל לא אהבו את ה'ינוזלים' המזינים שליוו אותם בדרכם; וכאשר ישראל באו למְרָה הם התאכזבו לראות שהמים הרגילים הם מרים, והם התלוננו על משה. משה התייחס אז לכאבם והתפלל לד', אולם ד' לא ויתר לגמרי על ההנהגה הניסית. ד' הורה לו להמתיק את המים באמצעות נס, וללמד את עם ישראל חוקי תורה. וכמו כן להודיע לישראל, שמכאן ואילך אם הם ירצו לשנות את תנאי מחייתם - הם יעשו זאת באמצעות עמל התורה ב'חֵק וּמִשְׁפָּט' שהם קיבלו שם!!

אולם ישראל לא רצו להשתמש במתנה/מחויבות הזו. כאשר ישראל באו למדבר סין הם מאסו ב'ינוזלים' המזינים ורצו לאכול כבר אוכל מוצק. ישראל באו והתלוננו על מצוקותיהם אצל משה; אולם משה לא הביא את תלונותיהם לפני ד'. משה טען כלפיהם, שהם צריכים לעמול בחוקי התורה שהם קיבלו במרה, ולהתפלל בעצמם לד' שימלא את בקשתם לאוכל מוצק.

יהושע לא יכול היה לעמוד בתחנוני ישראל, והוא שיבש את תוכניתו של משה. יהושע התפלל לד' שייתן להם אוכל מוצק כבר כעת. ד' נענה לתפילתו ואמר למשה להודיע לישראל על קבלת האוכל המוצק. ישראל פירשו את ההודעה הזו כניצחון לרצונם להיות דומים לגויים. לגויים אין כוחות מיוחדים, אלא שפעמים שיש להם איש צדיק שמתפלל עליהם (כמבואר בהערת השוליים⁶); וישראל רצו להישאר בדרגה הנמוכה הזו - בלא מחויבות אישית לעמול בתורה. אולם זה היה ניתוח מוטעה של מה שארע.

ישראל טעו טעות כפולה. הם טעו וחשבו שמשה נכנע והתפלל עליהם; והם טעו וחשבו שד' חזר בו מן המחויבות שהציב בפניהם במרה - לעמול בתורה. ד' נענה אמנם לתפילת יהושע - אולם ד' לא חזר בו מהתכנית הזו. ד' הקדים ומילא את בקשתם לאוכל מוצק - לפני שהם ימלאו את מחויבותם לעמול בתורה; אולם ד' המתין שישראל יפרעו את חובם.

השלב השני שגורם לתבוסה של 'בני אפרים'

לאחר מכן ישראל באו לרפידים (שמות יז, א-ז), ולא היה להם מים והם רבו עם משה. סיבת המריבה עולה מתוך דברי משה - "מַה תְּרִיבוּן עִמָּדִי, מַה תִּנְסוּן אֶת ד'".

ישראל רצו שמשה יהיה הנביא שיתפלל עבורם למילוי מצוקותיהם ומשה לא הסכים. משה הסביר להם שד' הביא עליהם את חסרון המים - מפני שהם טרם פרעו את חובם הקודם. ד' הקדים ונתן להם את המן והַשֵּׁלֶו; אך הם לא פרעו את חובם - ועדין לא עמלו בתורה. משה השתמש במילה 'תִּנְסוּן' כדי להזכיר לעם את המחויבות שד' הטיל עליהם לפני-כן ב'מרה' - 'שֶׁם שָׁם לוֹ חֵק וּמִשְׁפָּט וְשֶׁם נִסְהוּ'. משה הסביר להם שאין זה ראוי שהם יהפכו את היוצרות, והם ינסו את ד'; ויבקשו לבדוק האם ד' נמצא עימם ללא תנאי, ומוכן להיענות למצוקותיהם בלא שיעמלו בתורה.

אולם העם לא ידע מי הביא לירידת המן והַשֵּׁלֶו. העם זכר שד' נענה לבקשתם לאכול אוכל מוצק, והמטיר להם מן ושלו - בלא שהם עמלו בתורה. הם היו סבורים שמשה התפלל עליהם אז, אלא שעתה הוא מקשיח את עמדותיו והם שבו והתלוננו עליו. למשה לא נותרה ברירה והוא פנה לד'. ד' הורה לו שייקח עימו כמה 'מִזְקָנֵי יִשְׂרָאֵל' בתור נציגי העם, ויוציא בפניהם מים מן הצור - באמצעות 'הַמָּטָה' שלו.

הפעלת 'הַמָּטָה' משמעותה - הפעלת שינוי בעולם באמצעות עמל התורה; וכעין כך מבואר בדברי האדמו"ר מצאנז-קלויזנבורג הרב יקותיאל יהודה הלברשטם זצוק"ל בשו"ת 'דברי יציב' (ליקוטים והשמטות סימן קטז):

"... 'מלכותא דרקינא כעין מלכותא דארעא' ... כן במתנהגים בדרכי התורה, ... ויש 'טבעי' ב'למעלה מטבעי' גם-כן. דהיינו כעין זה שעושין פעולה בצירופי שמות וכדומה, ... ובוזה מובן ענין 'הַמָּטָה' למכות מצרים ובהבקעת ים סוף, שזה כעין 'טבעי' שמיימי'..."

משה הצטווה להראות לזקנים שישכימו לבוא עימו - שגם בעניינים שמוגדרים כ'למעלה מטבעי' יש התנהגות טבעית - והיא עמל התורה. משה הצטווה להראות להם שהוא אינו מוציא את המים באמצעות תפילה כפי שהעם סבורים; אלא באמצעות עמל התורה (צירופי שמות שהיו על 'הַמָּטָה' שלו וכדו').

הזקנים חזרו וסיפרו לעם את מה שהם ראו. הם סיפרו שד' לא וויתר תכניתו, ולא וויתר על חובת העמל בתורה; ומשה הוציא את המים - רק לאחר שהוא עמל בתורה עבורם. והזקנים הוסיפו והודיעו, שכל אחד מישראל יכול לעשות זאת. ישראל יכולים לעמול בעצמם בחוקים שהם קיבלו במרה - ולבקש מד' שייתן להם מים.

אולם נראה שעם ישראל לא השתכנע מדבריהם. העם הניח שגם הפעם העם העמיד את ד' בניסיון והצליח. משה קרא ל'רַפִּיָּדִים' בתחילה - 'מִסָּה וּמְרִיבָה'. שם זה משקף את האופן שעם ישראל הבין את מה שהתרחש שם - 'יִשְׂרָאֵל שֶׁם הַמָּקוֹם מִסָּה וּמְרִיבָה על ריב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נִסְתָּם אֶת ד' לְאִמֵּר הִישׁ ד' בְּקִרְבָּנוּ אִם אֵין'. לפי הבנת ישראל - ד' נענה לדרישותיהם בלא תנאי; 'יש' ד' בְּקִרְבָּנוּ - בלא צורך לעמול בתורה. אולם לניתוח המוטעה של ישראל היה מחיר כבד.

ההיערכות של משה במלחמת עמלק

מיידי לאחר מכן עמלק בא לרפידים כדי להילחם בישראל (שמות יז, ח-ג):

"וַיִּבֶא עַמְלֵק וַיִּלָּחֶם עִם יִשְׂרָאֵל בְּרַפִּידִים: וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל יְהוָה הֲשִׁעַ בְּחַר לָנוּ אֲנָשִׁים וְצֵא הַלָּחֶם בְּעַמְלֵק מִחַר אֲנָכִי נֹצֵב עַל רֹאשׁ הַגִּבְעָה וּמִטָּה הָאֶל-לֵהִים בְּיָדִי: וַיַּעַשׂ יְהוָה כַּאֲשֶׁר אָמַר לוֹ מֹשֶׁה לְהַלָּחֶם בְּעַמְלֵק וּמֹשֶׁה אֶהְרֹן וְחֹזֵר עָלָיו רֹאשׁ הַגִּבְעָה: וְהָיָה כַּאֲשֶׁר יָרִים מֹשֶׁה יָדוֹ וְגָבַר יִשְׂרָאֵל וְכַאֲשֶׁר יִנְיַח יָדוֹ וְגָבַר עַמְלֵק: וַיְדִי מֹשֶׁה בְּיָדָיו וַיִּקְחוּ אֶבֶן וַיִּשְׂמִימוּ תַּחְתּוֹ וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ וְאֶהְרֹן וְחֹזֵר תָּמְכוּ בְּיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֲמוּנָה עַד בֹּא הַשָּׁמֶשׁ: וַיַּחְלֹשׁ יְהוָה אֶת עַמְלֵק וְאֶת עַמּוֹ לְפִי חָרָב: " משה הבין שמלחמת עמלק באה בגלל שישראל רצו להישאר בהשתדלויות הטבעיות שלהם ושיהיה להם נביא שיתפלל עבורם. ישראל רצו להיות דומים לגויים - ולפיכך הגויים יבואו וילחמו עימם. משה ידע שגם הפעם ד' דורש מהם לעמול בתורה כדי לנצח את עמלק; והוא ידע שישראל אינם סבורים כמוהו, ובטוחים שיש ד' בְּקִרְבָּנוּ בלא תנאי. לאחר שמשה ניתח את המצב, הוא החליט לשים קץ לשלשת האירועים המבלבלת שהתחילה בעת שיהושע התפלל עבורם למן.

משה הודיע ליהושע, שתפילתו על המן גרמה בסופו של דבר למלחמת עמלק; ולכן עליו לשאת באחריות. והוא הורה ליהושע שיבחר חיילים ויצא להילחם בעמלק. משה החליט שהפעם כל ישראל יראו שעמל התורה הוא זה שמביא את הישועה; ולפיכך העמל הזה יערך במקום גבוה לפני כולם - 'אֲנָכִי נֹצֵב עַל רֹאשׁ הַגִּבְעָה וּמִטָּה הָאֶל-לֵהִים בְּיָדִי'.

יהושע יצא עם 'בְּחוּרָיו' כדי להילחם בעמלק בחרב גשמית, כאשר יהושע נעזר גם-כן בכוח התפילה האישית שלו. ואילו משה נשאר במחנה כדי לפעול בכוח התורה באמצעות 'הַמַּטָּה' שלו. במהלך הקרב התברר ליהושע, שלמרות שתפילתו הצליחה להוריד מן - היא לא הצליחה להכריע את עמלק. מה שהשפיע על ההצלחה בקרב היו ידי משה - שאחזו בַּמַּטָּה ועמלו בתורה. כמו כן התבררה צדקת הטענה - שאין די בעמל התורה של משה - והמחויבות לעמול בתורה קיימת גם על שאר ישראל. ישראל ניצחו רק מפני שאהרון וחור באו ועזרו למשה בעמל התורה - 'וְאֶהְרֹן וְחֹזֵר תָּמְכוּ בְּיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד'.

וַיִּמְטֹר עֲלֵיהֶם מִן הַשָּׁמַיִם ... וּבְחוּרֵי יִשְׂרָאֵל הִכְרִיעַ

כזכור, בתחילת המאמר התבאר שהלשון - 'ובְּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל הִכְרִיעַ' - מורה על כישלון בקרב נגד צבא האויב. והתעורר קושי כפול, מדוע המשורר אסף מספר שאוכלי המן מתו כשהם נגסו ממנו, ומדוע הוא מוסיף ומתאר זאת בלשון של כישלון בקרב. ולפי מה שהתבאר, אסף מפרש את החלטת משה לשלוח את יהושע להלחם בעמלק - באופן שונה מהרגיל.

במאמר הקודם "הבריחה של בני אפרים" התבארה השיטה, שמשה החליט לשלוח את יהושע כדי להודיע באופן רשמי - שאין די בכוח התורה, ויש צורך גם בכוח צבאי גשמי. הכוח הצבאי הגשמי מיוחס למשיח בן אפרים (יוסף); ויהושע נמשח להיות המשיח הראשון של הכוח הזה. אולם אסף מוסר בפנינו מסורת חולקת.

אסף מספר שכאשר ישראל עמלים בתורה כפי שנדרש מהם - אין שום צורך בכוח צבאי!! הסיבה שיהושע נשלח להלחם בעמלק היתה מפני שהוא גרם להידרדרות האמונה של בני ישראל; והידרדרות זו הביאה למלחמת עמלק.

אסף מספר שהסיבה שבמלחמת עמלק היה שלב ש'בְּנֵי אֶפְרַיִם... הִפְכוּ בַיּוֹם קָרָב' - נעוצה בהידרדרות האמונה שהחלה קודם לכן. אסף מנתח עבורנו את האירועים, ומסביר ש'בְּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל הִכְרִיעַ' הוכרעו בקרב כבר כשהם נגסו מן המן. כאשר יהושע התפלל שישראל יקבלו את המן עוד לפני שהם יעמלו בתורה - הוא גרם להם לנסיגה ברמת האמונה. וכבר אז, כשהם נגסו מן המן, אפשר היה להתייחס אליהם כאל מתים וכאל מי שהוכרעו בקרב.

ברם, התורה לא סיפרה שיהושע התפלל שישראל יקבלו את המן; אולם הספרי מסביר שהתורה הסתירה את הפרט החשוב הזה - כדי שלא לעורר מחלוקת על יהושע. במאמרים הבאים נרחיב בעזרשי"ת בביאור דברי הספרי.

¹ כך היא הגרסה בילקוט שמעוני (תורה, תשעו) ובהגר"א, וכן היתה הגרסה לפני מפרשים נוספים. בגרסת הספרי קיימות מחלוקות נוספות, והן תתבארה בעזרשי"ת במאמרים הבאים.

² "וַיִּקַּם שְׂאוֹל וַיַּךְ אֶל מִדְבָר זִיף וְאֵתוֹ שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ בְּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל לְבַקֵּשׁ אֶת דָּוִד בְּמִדְבַר זִיף" (שמואל א כו, ב). "וַיִּכְרָא יוֹאָב כִּי הִיָּתָה אֵלָיו פְּנֵי הַמְּלָחָמָה מִפְּנִים וּמֵאַחֶר וַיִּבְחַר מִכָּל בְּחוּרֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲרֵךְ לְקִרְאֵת אָרָם" (שמואל ב י, ט).

³ 'בי פעמים חטאו בשלל כדאמר'י בערכין. ובההוא דפרשת בשלח אינו מפורש דנענשו על כך, - אלא דילמד סתום מן המפורש". (מהרש"א חידושי אגדות; יומא דף עה, ב). וכן נמצא גם ב"מדרש הגדול" על ספר שמות.

⁴ כאשר אֲמַצְיָהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה שָׂכַר מֵאָה אֶלֶף חִיילִים שֶׁל מַמְלַכַת יִשְׂרָאֵל כְּדִי שִׁיעֲזְרוּ לוֹ לְהִילָחֵם בְּאֲדוֹם, הַנְּבִיא הוֹדִיעַ לוֹ שֶׁהוּא יִצְלִיחַ בְּמַלְחָמָה דוּקָא בְּלַעֲדֵיהֶם (דברי הימים ב כה, ז-ח). הַנְּבִיא מִכְנָה שֶׁם אֶת צְבָא מַמְלַכַת יִשְׂרָאֵל שֶׁהִיא מוֹרֵכֵב מֵעֶשְׂרֵה שְׁבֻטִים בְּשֵׁם - 'בְּנֵי אֶפְרַיִם'; מִפְּנֵי שֶׁהֵשֶׁם הַזֶּה מִסְמֵל גַּם 'בְּנֵים רוּחַנִיִּים' לְאֶפְרַיִם - כֹּל מִי שְׁבוּטָחִים בְּכּוֹחַ זְרוּעִם.

⁵ הרשב"ם המפרש הפשטן כתב: "...הַתַּחֲלִיל לְהוֹכִיחֵם; שִׁיקְבְּלוּ עֲלֵיהֶם אֶת הַחוּקִים וְאֵת הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר יִלְמְדוּם - וְהוּא יַעֲשֶׂה צוּרְכֵיהֶם!!". וְכַעֵן כֵּךְ בְּזוּהָר (תוספת, שמות, דף רעב, א): "אמר קודשא בריך הוא מכאן הרי 'חֵק וּמִשְׁפָּט' לַעֲשׂוֹת נִסִּים".

⁶ כמבואר ברש"י (במדבר יג, כ): "הִישׁ בַּה עַץ - אִם יֵשׁ בְּהֶם אָדָם כִּשֶׁר שִׁיגֵן עֲלֵיהֶם בְּזַכּוּתוֹ".

⁷ "וַיִּשְׁעוּ כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּדְבַר סִין לְמִסְעֵיהֶם עַל פִּי ד' וַיַּחֲנוּ בְּרַפִּידִים וְאֵין מִים לְשִׁתָּת הָעָם: וַיִּרְבַּ הָעָם עִם מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ תָנוּ לָנוּ מִיָּם וְנִשְׁתָּה וַיֹּאמֶר לָהֶם מֹשֶׁה מִה תִּרְיָבוּן עִמָּדִי מִה תִּנְסוּן אֶת ד': וַיִּצְמָא שֵׁם הָעָם לְמִים וַיִּלְלוּ הָעָם עַל מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ לָמָּה זֶה הָעֲלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם לְהַמִּית אֶתִּי וְאֶת בְּנֵי וְאֶת מִקְנֵי בְצִמָּא: וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל ד' לֵאמֹר מִה אֶעֱשֶׂה לָּעַם הַזֶּה עוֹד מֵעַתָּה וְסִקְלֵנִי: וַיֹּאמֶר ד' אֶל מֹשֶׁה עֲבֹר לְפָנֵי הָעָם וְקַח אֶתָּךְ מִזִּקְנֵי יִשְׂרָאֵל וּמִטֶּן אֲשֶׁר הִכִּיתָ בּוֹ אֶת הַיָּאֵר קַח בְּיָדְךָ וְהִלַּכְתָּ: הַנְּנִי עֹמֵד לְפָנֶיךָ שֵׁם עַל הַצּוּר בְּחָרָב וְהִכִּיתָ בְּצוּר וַיִּצְאוּ מִמֶּנּוּ מִים וְנִשְׁתָּה הָעָם וַיַּעֲשׂ כֵּן מֹשֶׁה לְעֵינֵי זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל: וַיִּקְרָא שֵׁם הַמְּקוֹם מִסָּה וּמִרְיָבָה עַל רִיב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל נִסְתֵּם אֶת ד' לֵאמֹר הִישׁ ד' בְּקִרְבָּנוּ אִם אֵין: "

שו"ת במראה הבזק

(מתוך ח"ו)

Tennessee, USA

טנסי, ארה"ב

אייר תשס"ה

כשרותו של חזן המשמש בבית כנסת קונסרבטיבי

שאלה

האם אדם שמשמש כחזן בשכר בבית כנסת קונסרבטיבי יכול להתנדב למלא מקום כחזן בבית כנסת אורתודוקסי?

תשובה

- א. אדם שאיננו מאמין בעיקרי האמונה פסול מלשמש כחזן בכל מקרה, אפילו באופן ארעי ואפילו בדיעבד. אם הוא עובר לפני התיבה אין יוצאים ידי חובה על-ידו בשום דבר, ואין לענות אחריו אמן¹.
- ב. בעניין מי שמאמין בעיקרי האמונה ושומר מצוות אך עובד לפרנסתו כחזן בבית כנסת קונסרבטיבי, יש לחלק.
  - אם בעבודתו בבית הכנסת הקונסרבטיבי אין הוא עובר עברות (כגון שתמיד יש מניין של גברים, ואין שינויים אסורים בתפילה, ובמיוחד אם עבודתו שם היא לצורך קירוב רחוקים), הוא יכול לשמש כחזן בשעת הצורך גם בבית כנסת אורתודוקסי.
  - אם בעבודתו בבית הכנסת הקונסרבטיבי הוא עובר עברות, אין למנותו לכתחילה לחזן בבית כנסת אורתודוקסי גם באופן חד-פעמי². בדיעבד יוצאים ידי חובה בתפילתו, ומותר לענות אמן על ברכותיו³.
  - למרות האמור בסעיף 2, אם נראה לרב שיש לאפשר לאדם זה לשמש כחזן באופן חד-פעמי כדי להחזיר אותו בתשובה או למנוע התרחקות נוספת שלו מהיהדות וכדומה (כגון ב"יארצייט", או כשכבר סוכס ופורסם שהוא ישמש כחזן וביטול הדבר יפגע בו וירחיק אותו), יש להביא שיקולים אלה בחשבון ולהתיר, והחכם עיניו בראשו⁴.
  - כל האמור צריך להיות כפוף לתנאים הסובייקטיביים שיש בקהילה מסויימת. שיקול מרכזי בהחלטתו של הרב צריך להיות שלא תיווצר על-ידי כך לגיטימציה בציבור או בעיני החזן עצמו למעשיו או להשקפותיה של התנועה הקונסרבטיבית בכלל⁵.

¹ עיין לדוגמה ב"אגרות משה" (או"ח ב סי' נ) לגבי כיבוד "רב" רפורמי או קונסרבטיבי בברכה באירוע. הגר"מ פיינשטיין פוסק כי מי שמחזיק בהשקפותיהם של הרפורמים או הקונסרבטיבים אין ברכותיו ברכות כלל, הוא אינו מוציא את השומעים ואין לענות אחריו אמן. וכן ביאר שוב (ג סי' כא) שהללו גרועים מסתם עובדי עברות, שכן הם "כופרים ממש ומומרים להכעיס ומסיתים ומדיחים", ועל כן "אין ברכתם כלום". עיין עוד לקמן בסוף הערה 4, וכן לקמן בתשובה כה.

² לכתחילה אין למנות לחזן אלא "הגון... ריקן מעבירות ושלא יצא עליו שם רע אפילו בילדותו... הטוב שבציבור בחכמה ובמעשים טובים..." (שו"ע ורמ"א, או"ח סי' נג סעי' ד). ועיין עוד בשו"ת "במראה הבזק" (ג תשובה ו). משמע בשו"ע וכן ב"במראה הבזק" (שם הערה 2) שכן הדין גם באופן חד-פעמי.

מי שמשמש כחזן בבית כנסת רפורמי או קונסרבטיבי, יש אף נימוק נוסף לאסור עליו לשמש כחזן, על-פי האמור במשנה במנחות (קט ע"א): "כהנים ששימשו בבית חוניו (אף שאין זו עבודה זרה) לא ישמשו במקדש, ואין צריך לומר לדבר אחר (=כהנים ששימשו לעבודה זרה), שנאמר 'אך לא יעלו כהני הבמות'" ועיין שם בגמרא, ברש"י ובתוספות.

התפילה עומדת במקום הקרבנות, ובית כנסת הוא "מקדש מעט". החזן הוא שליח הציבור להתפלל בעבורם, בדומה לכהן, שהוא שליח הציבור להקרבנות הקרבנות. ניתן ללמוד מכך שאין ראוי שמי ששימש (וקל וחומר כשעדיין משמש) כחזן בבית כנסת קונסרבטיבי ישמש כחזן בבית כנסת.

כמו כן, יש צורך למנוע מצב שיתפרש כמתן לגיטימציה לתנועות הרפורמיות והקונסרבטיביות ולמילוי תפקידים אצלן, ולו גם לצרכי פרנסה וכדומה.

בנושא זה (הדמיון לכהנים ששימשו בבית חוניו, והצורך בהרחקה מתנועות אלה) עיין עוד בשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סימן יט), "ערוגות הבושם" (או"ח סימנים טו ו-כ) ו"אפרקטא דעניא" (א סי' קכ) וכן "אגרות משה" (או"ח ג סי' יג).

³ כיוון שאינו אפיקורוס, והעובדה שאדם עובר עברה אינה מוציאה את ברכותיו מכלל ברכה, ו"ישראל אף-על-פי שחטא – ישראל הוא".

לגבי מחלל שבת במזיד בפרהסיא ישנה בעיה, שהרי מעיקר הדין דינו כמומר לכל התורה, כעובד עבודה זרה וכגוי לכל דבר (חולין ה ע"א ורמב"ם שבת פרק ל הל' טו). עם זאת, בשעת הדחק יש פוסקים שהקלו בזמן הזה לצרף גם מחלל שבת בפרהסיא למניין, ובמקרים מסוימים אף לאפשר לו לשמש כחזן. ראה עוד בעניין זה בשו"ת "במראה הבזק" (א תשובה ז סעי' ב, ובעיקר ג תשובה ו ובמקורות המצוינים שם בהערות 2 ו-5). עוד עיין במאמרו של הרב יוסף כרמל בנושא "צירוף עובדי עברה למניין ושאר כיבודים" (בתוך "שרידים" ח). בהגדרת "מחלל שבת בפרהסיא" עיין גם ב"משנה ברורה" (שו"ע או"ח סי' שפה ס"ק ו)

⁴ כיון שבדיעבד יוצאים ידי חובה בתפילה של חזן כזה, וכמו שהעלינו בהערה 3, יש מקום להקל בשעת הצורך אף לכתחילה. כמו כן, לגבי ההשוואה לכהנים ששימשו בבית חוניו, אין כאן איסור גמור מעיקר הדין אלא רק דבר שאינו ראוי, שהרי אין מדובר בכהנים, מקדש וקרבנות ממש, וראה בהמשך מקורות שהזכירו סברה זו (שם – לגבי אדם כזה שעשה תשובה).

לאור הנ"ל, נראה שהדבר מסור לשיקול דעתו של הרב במקום, שידון בכל מקרה לגופו תוך בחינת הצורך הספציפי להקל מול האיסור לכתחילה הנ"ל ומול החשיבות שבהרחקה מתנועות אלה, וכיריע לגופו של עניין. ועיין עוד ב"במראה הבזק" הנ"ל (א תשובה ז, ג תשובה ו, וכן תשובות ה, ח ובמקורות המצוינים בהם).

יש להעיר כי המצב שבו היה הגר"מ פיינשטיין, שנלחם בתנועות אלה על עתיד היהדות, השתנה (מבחינת כוח המשיכה שלהן כלפי יהודים אחרים), וכיום יש לעשות כל מאמץ להצילם מן ההתבוללות.⁵ נקודה נוספת שיש להעיר לגביה: אם אדם כזה הפסיק לשמש כחזן אצל הקונסרבטיבים ועשה תשובה, יש להקל ולמנותו אפילו לחזן קבוע, אם הציבור רוצה בכך, חוץ מאשר בימים נוראים או אם גוזרים תענית ציבור בגלל צרה כלשהי. בדיעבד, אם כבר מינו אדם כזה (שעשה תשובה) לחזן, ואפילו בימים הנוראים, אין להעבירו מתפקידו. למרות האמור בריש הערה 2, פוסקים רבים דנו בבעל עברות שחזר בתשובה והקלו להתיר לו לשמש כחזן – עיין בשו"ת רא"ם (סי' פח), ב"תורת אמת" למהר"א ששון (סי' קנז) ובשו"ת מהר"ש הלוי (יו"ד סי' כח) שדנו בדינו של אדם שעבד עבודה זרה (מומר) ששב בתשובה, ומסקנתם להקל – מלבד בתעניות שגוזרים על הציבור ובימים הנוראים. ועיין גם ב"מגן אברהם" (סי' נג ס"ק ח), שהביא דבריהם ומשמע שפסק כך להלכה (והביא שם גם משו"ת מהרש"ל ועוד, אך שם מדובר במי שעבר עברות אחרות ולא עבודה זרה, וייתכן שמי ששימש כחזן וכדומה במקום של מי שאינם מאמינים בעיקרי האמונה – חמור יותר לעניין זה). וכן עיין שם ב"עטרת זקנים", "באר היטב" (ס"ק ז) וב"פרי מגדים" ("אשל אברהם" ח). "משנה ברורה" דן בעניין (שם ס"ק יד וטז, ובעיקר בס"ק כב) וגם מדבריו נראה שלהלכה יש להקל אם חזר בתשובה, מלבד בתעניות הנ"ל ובימים נוראים. עיין גם במהר"ם שיק שצוין בהערה הקודמת, שמחמיר במינוי בעל תפקיד בקהילות רפורמיות לחזן, אפילו עשה תשובה, ומדגיש במיוחד שאסור למנותו לחזן בימים נוראים. לעומתו, "אגרות משה" (או"ח ג סי' יג) מתיר לאדם כזה שעשה תשובה לשמש כחזן. לעניין האמור, שבדיעבד בכל מקרה אין להעביר בעל תשובה מתפקידו כחזן, "מגן אברהם" (סי' נ"ג סק"ז) ו"באר היטב" (סי' נג ס"ק ז) ו"משנה ברורה" (שם ס"ק טו).

**בשם צוות המשיבים ובברכת התורה,
הרב משה ארנרייך   הרב יוסף כרמל
ראשי הכולל**

**חברי הועדה המייעצת:
הרב זלמן נחמיה גולדברג
הרב נחום אליעזר רבינוביץ
הרב ישראל רוזן**

שו"ת "במראה הבזק", חלקים א'- ו'

תשובות לשאלות מרבני הגולה. השאלות מבטאות את המצב מיוחד של קהילות ישראל בכל קצוות תבל בימינו אנו. התשובות מתמודדות עם המציאות בעולם מודרני מתפתח בדרך של "דרכיה דרכי נעם". הספרים עוסקים בארבעת חלקי ה"שלחן ערוך" תוך ניסיון לקחת בחשבון גם את החלק החמישי ההופך את התורה ל"תורת חיים". מחיר מבצע לששת הכרכים 300 ₪ במקום 360 ₪ (לחץ לקניה) (טל' 02-5371485)

חדש !!! שו"ת "במראה הבזק" במהדורה מהודרת! מחיר מבצע לששת הכרכים 400 ₪ במקום 480 ₪

בשיתוף המרכז לשירותים רוחניים לקהילות - ההסתדרות הציונית העולמית

